

CHRIS CLEAVE'İN *KÜÇÜK ARI* ADLI ESERİNDE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK TEMALARI

Themes of Multiculturalism and Otherness in Chris Cleave's *Little Bee*

Özlem AYDIN*¹ Abdulhalim AYDIN*²

ÖZET

Sömürgecilik dönemi sonrası göçlerin ardından ortaya çıkan çokkültürlülük ve ötekilik kavramları birçok alanda olduğu gibi edebiyatta da adından söz ettirmiştir. Kültürler arası hoşgörünün neredeyse yok olduğu ve farklı kültüre mensup bireylerin “öteki” olarak etiketlendiği toplumlarda sihirli bir değnek olarak görülen çokkültürlülük politikası, hem tanımı hem ne kadar başarılı olduğu konusunda sorgulanmaktadır. Bu çalışmada çokkültürlülük ve ötelik kavramları sömürgecilik sonrası edebiyat kategorisinde değerlendirilebilecek olan Chris Cleave'in *Küçük Ari* adlı eseri üzerinde incelenecektir. Çalışmanın ana temaları olan göç, göçmen problemleri, sömürgecilik gibi kavramların aslında çokkültürlülük ve ötekiliğin ortaya çıkma nedenlerinden bazıları olduğu söylenebilir. Bu ortak paydadan yola çıkılarak söz konusu kavramların mahiyeti ve şu an gelinen nokta eser aracılığı ile anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çokkültürlülük, göç, göçmen, sömürgecilik sonrası, ötekilik.

ABSTRACT

The concepts of multiculturalism and otherness that emerged after the migrations following the postcolonial period became popular in literature as in most fields. The multicultural policy regarded as a magic stick in the societies where the cross-cultural tolerance is nearly disappeared and the members of different cultures are labeled as “other” has been questioned for both its definition and accomplishments. In this study, the terms multiculturalism and otherness will be examined in Chris Cleave's *Little Bee* which can be classified as a work of post colonial literature. The main themes of the work such as migration, immigrant problems, colonialism be among some of the reasons of why multiculturalism and otherness appeared. Based on this common ground the essence of the concepts mentioned and the point reached will tried to be explained.

Key Words: Multiculturalism, migration, immigrant, postcolonialism, otherness.

GİRİŞ

En yaygın tanımı “farklılıklar zemininde hoşgörü” olan çokkültürlülük kavramı, dünya genelinde, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra, oldukça önemsenmiştir. Sözlük anlamı itibarıyla; aynı ülkede pek çok kültürün birlikte varoluşu anlamına gelen çokkültürlülük, çağın ruhuna uygun gözde kavramlardan biridir. Amerika ve II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Britanya örneklerinde görüldüğü üzere, kültürel çoğulculukla karakterize edilen toplumlar için ve asimilasyoncu idealin karşıtı olarak kullanılır.³ Bir ülkedeki nüfus farklı etnik kümelerden oluştuğunda bu yapı betimsel düzeyde çokkültürlüdür. Çokkültürlü toplum modelini tanımlayan koşullar şunlardır:

– Farklı kültürel unsurlara sahip grup üyelerinin her birinin, diğer farklı kimlik üyelerinin, farklı gereksinim ve amaçlarının olduğu gerçeğini kabul etmesi.

*Araş. Gör., Bingöl Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozlemaydin@bingol.edu.tr,

*Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN, Fırat Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, halimaydin@gmail.com

³ Gordon Marshall “*Sosyoloji Sözlüğü*”, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.127.

– Tarafların birbirlerinin dil ve kültürlerinin yaşatılması ve geliştirilmesi konusunda açık bir arzularının olması.

– Tarafların birbirlerine yönelttikleri ve gösterdikleri desteklerin, sadece bu kümelerin çıkarlarının korunması bağlamında değil tüm toplumsal oluşumun bir üst kimliğinin belirleyici özelliklerinin oluşturulması anlamında düşünülmesi.

– Farklı kimlik kümelerinin üyesi olan bireylerin toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda bütün kurum ve süreçlerde eşit katılımcılar olarak yer almaları şeklinde sıralanabilir.⁴

“Çokkültürlülük” kavramının ardında sömürgecilikten göçlere, tanınma talebinden kimlik krizine kadar uzayıp giden geniş bir yelpaze vardır. Sosyal bir olgu olan çokkültürlülüğün bu yönü ile bir devlet politikası olmaktan ziyade disiplinler arası çalışılan bir kavram haline geldiği söylenebilir. Bu bağlamda sömürgecilik sonrası edebiyat, edebi anlamda çokkültürlülüğün en verimli şekilde analiz edilebileceği alanlardan biridir. Sömürgecilik sonrası edebiyatın, sömürgecilik döneminde yazılan eserlerden oluşan bir geçmişe sahip olması bu dönemin nasıl başladığına ilişkin ipuçları içerebilir. Sömürgecilik söylemleri, onun tarihini yaşamış olan ulusların oluşturduğu bir anlatım biçimidir. Kendi dilleri ve kültürleri hiçe sayılarak, ‘medeniyetsiz’ ya da ‘daha az medeni’ olarak görülen milyonlarca insanın yaşadığı bu dönemde, dil ve gücün bir araya gelmesi ilerleyen zamanlarda sömürgecilik sonrası edebiyata dönüşecek olan bu söylemleri oluşturmaktadır.⁵ Nitekim sömürgecilik ve sonrasını izleyen dönemde görülen tüm olumsuzlukları (ezme, ötekileştirme, sosyal, kültürel, dini değerlerin aşağılanması, asimilasyon vb..) ile halkların bu süreçteki mücadele ve çatışmalarını konu alan, kazanımlarıyla kaybettiklerini sergileyen, sosyal veya psiko-sosyal anlamda meydana gelen olumlu-olumsuz tüm değişimleri anlatan edebi ürünlerin doğuşuna tanık olunmuştur. Bu sanat/edebiyat ürünlerini, sömürüye maruz kalan hakların kimi zaman uzun yıllar süren sessizlik ve katlanmışlık sonrasında sömürgeciliğe karşı geliştirdikleri en anlamlı ve etkili estrümanların başında saymak gerekir.

1980’lerde, Edward Said’in *Oryantalizm*’iyle başlayan sömürgecilik sonrası edebiyat, son yıllarda dikkat çekici bir biçimde büyük bir okur kitlesine seslenmeye başlamıştır. Sömürgecilik sonrası edebiyatın bu denli dikkat çekici olmasının en önemli nedenleri arasında, kullanılan dil ve ele alınan konular ilk başta yer alır. Genel olarak bu edebiyat, sömürgeleştirilen toplulukların sesi olarak bilinir ve bu toplulukların sömürge yönetimi altında neler yaşadığını, ulusal bir kimlik kazanırken yaşadıkları ikilemleri, kendi kültürel kimliklerini geri alma isteklerini... vb. dile getirir. Aslında tam olarak bu dönem, sömürgecilik döneminden, yani bağımsızlık öncesinden bugüne dek, emperyalist süreçten etkilenen bir kültürü kapsar.⁶ Sömürgecilik sonrası roman, göçmenin yeni vatani ile anavatanı, bugünü ile geçmişi arasında kalan kültürel boşluğun, bu boşlukta edindiği melez kültürün ve melez kimliklerin öykülerini konu edinmektedir. Göçmen için anavatanı artık geçmişidir. Bugününü temsil eden yeni vatani ile bütünleşme sürecinde geçmişinde kalan anavatanına yabancılaşmaktadır.⁷

Dil konusuna gelince, onun insan ve toplumla beraber yaşayan bir organizma gibi değişip evrilerek gelişen bir canlı olgu olduğu gerçeğini göz önünde tutarak bu toplumlara baktığımızda, dil konusunda ciddi anlamda değişim, ve hatta neredeyse her zaman olumsuz anlamda başkalaşım karşı karşıya geldiğimizi belirtmek gerekir. Bu durum, sömürgeleşen toplumda ve ülkenin sınırları içinde olduğu kadar, sömürgecilik sonrası dönemde sömürgeci ülkeye çeşitli nedenlerle giden insanlarda da görülmektedir. Tüm değer yargılarında yaşanan dejenerasyon, ikilem ve sarsıntılar dilde de kendini gösterir. Böylece, ortaya iki dilin karışımı bir melez hatta soysuz bir dil çıkar. Yeni nesil ile orta yaş üstü insanlar arasında ciddi iletişimsel bozukluklar, aksaklıklar yaşanır. Hatta ülkenin tarihsel, kültürel süreçle oluşmuş resmi dili ile emperyalist baskın dil arasında da karmaşa yaşanır. Kimi ülkelerde emperyalistlerin dili resmi dil konumuna geçerken (pek çok Afrika ülkesi gibi), kimi yerde de kendi dilleri resmi dil olmasına karşın devletin her alanında, matbuat ve yazışmalarda çift dil kullanımına gidildiği görülmektedir. (Tunus, Cezaayır gibi Mağrip ülkeleri). Dil konusundaki sıkıntılar bununla bitmiyor elbet. Bir de göçmen durumuna düşen insanlar var. Bunlar ise, iki dillilik, yeni dile geçememe, özellikle aksan ve ifadede yeni dilde

⁴ Ali Şafak Balı, *“Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet: ‘Öteki’ İle Barış İçinde Yaşamak”*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001, s.189.

⁵ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths and Helen Tiffin, *“The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures”*, London, Routledge, 2002. s.2.

⁶ A.g.e., s.2.

⁷ Mehmet Ali Çelikel, *“Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı”*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s. 9

yetersizlikler ve yanlışlıklar, dilsel yetersizlikten doğan sosyal dışlanmışlık, orada doğan ikinci üçüncü neslin ana dil-yeni dil sorunsalı ve genel anlamda bir kararsızlık, ürkeklik, dışlanmışlık ve ötekileşmedir. Sömürgecilik sonrası edebiyatta kullanılan dilin, sömürgeci ülkelerin dili olması ilk bakışta bir paradoks gibi görünebilir. Fakat sömürgecilik sonrası edebiyat yazarları bunu, sömürgeleştirilmiş toplumların sesini duyurmak için bir araç olarak kullandıklarını ifade ederler.

Sömürgeci ülkelerin baskıcı tavırları karşısında göç etmek zorunda kalanların karşı karşıya kaldığı kimlik bunalımları” temasını işleyen Chris Cleave’in *Küçük Arı* adlı eseri, çokkültürlü olarak bilinen toplumlarda bu politikanın başarısını sorgulayan niteliği ile dikkat çekmektedir. Kavram olarak aynı ülkede farklı kültürlerin birlikteliği, yan yana yaşaması anlamına gelen çokkültürlülük siyasetinin taraftarları da muhalifleri de konu üzerine oldukça geniş tartışmalar yürütmektedirler. Bu siyaseti yaşadığımız toplumun daha insanca bir biçim alması açısından hayati önemde görenlerin yanında, çokkültürlülüğü geç kapitalizmin yeni ırkçılığı olarak kabul ederek yargılayanlar da bulunmaktadır.⁸ Bazılarına göre çokkültürlülük çeşitlilikle ilgili bir düşüncedir. Eğer dünyaya birçok farklı kültürün ve tarihin penceresinden bakabilirsek, dünkü ve bu günkü dünyayı anlama konusunda daha iyi bir düzeyde oluruz. Bazılarına göre ise bu terim nesillerdir saygı duyulan Batı geleneklerinin kökü ve mirası pahasına bir bölünmeyi, Avrupa egemenliğinin sonunu ifade eder.⁹ Çokkültürlülük politikasının eserde dolaylı olarak eleştirilme nedeni de çokkültürlü olduğunu iddia eden toplumlarda söz konusu politikanın sadece teorik olarak maddi çıkarlar doğrultusunda kullanılmasıdır. Bu bağlamda Russel Jakoby, çokkültürlülüğün bir gerçeklik olarak zayıfladığı halde bir siyasal program olarak gelişmekte olduğunu ifade eder. Jakoby’ye göre bu da çokkültürlülüğün ideolojik niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Dünyanın genel gidişatı itibarıyla çokkültürlülük kendiliğinden azalmakta ve yerini tek bir kültüre bırakmaktadır. O da iş ve tüketim kültürüdür. Açıkçası, çokkültürlülüğün kendisi bir "meta" haline gelmekte ve küreselleşmenin temel dinamiği olan kapitalizm kültürünün eşitleyici ideolojisi açısından işlevsel olmaktadır.¹⁰

Eserde göze çarpan noktalardan bir diğeri de göçmenlerin sığındıkları ülke yönetimi tarafından mülteci kamplarına kapatılıp “oryantasyon” adı altında adeta birer mahkûm muamelesi görmesidir. Bu kamplardan birinde yaşanan trajik bir olaydan esinlenerek eseri kaleme alan yazar, Mülteci Kampları realitesini eserinde yaşatmak ve "yaşanılmış" duygusunu verebilmek için bu kamplara bir dizi ziyaret gerçekleştirir. İnceleme ve gözlemlerde bulunur. Burada kalanlarla konuşur; sıkıntılarını, hayat şartlarını, gördükleri baskıları ve her birinin ayrı ayrı hikâyesini kendilerinden öğrenir. Tüm bu gözlem ve bilgileri yazar yazacağı *Küçük Arı* adlı eserinde kullanmak üzere romansal kurgu düzleminde ele alır. Cleave’in çalışmalarına esin kaynağı olan isimlerden biri, göçmenlik konusundaki eserleri ve ırkçılık karşıtı eylemleri ile dikkat çeken Teresa Hayter’dir. Hayter, 1962 yılına kadar İngiliz sömürgeci olan ülkelerin vatandaşlarının İngiltere’ye sorgulanmadan girip bir İngiliz vatandaşının sahip olduğu tüm hakları elde edebildiğini dile getirir. Fakat söz konusu düzenin günümüzde tamamen değiştiğini ve İngiltere’nin, mülteci olduğunu tespit ettiği tüm insanları hiçbir suçları olmadığı halde gözetim merkezlerine hapsedtiğini vurgular. Teresa, ülke genelindeki resmi araştırma sonuçlarına dikkat çekerek bu uygulamanın ne kadar gereksiz olduğunu altını çizerek, “göçmen kontrolünün gerekli olup olmadığı” sorusuna verilen cevap değişmez: “... Mülteciler İngiltere’ye ihtiyaçları olduğu için sığınmıştır, cinayet işlemezler, bulaşıcı hastalık getirmezler, çok çalışırlar, kendilerine verilen işleri yaparlar.”¹¹

Küçük Arı (Udo), petrol yatakları nedeniyle sömürgeci ülkelerin istilasına uğrayan ülkesi Nijerya’dan kaçmak zorunda kalan küçük bir göçmen kızdır. Sömürgeci ülkelerin maşası olan petrol şirketi elemanlarının ülkedeki petrole el koyup olaya şahitlik eden herkesi hunharca öldürdüklerine şahit olan on dört yaşındaki küçük kız canını kurtarmak için kaçmaya kalkışır. Yaşadığı bir dizi olayın ardından, gemide saklanıp bilmediği bir ülkeye (İngiltere’ye) doğru yola koyulur. Kaçak olarak gittiği ülkede özgürce yaşayacağını hayal ederken, ülke topraklarına ayak basar basmaz ne kadar yanıldığını anlar. Ayrıca kurallara aykırı davranıp sınırdışı edilirse öldürüleceğini de öğrenir. Çünkü İngiltere’ye sığınan kaçak mülteciler, gözetim merkezlerine kapatılıp ülkeye adapte olabilmeleri (?) için eğitilirler. Küçük Arı’nın girdiği mülteci gözetim merkezinde İngiltere’de yaşamak isteyenlerin bir İngiliz gibi konuşması gerektiğini söyleyen

⁸ Melih Yürüsen, “Çesitlilikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm”, Ankara, LTD Yayınları, 1998, s. 58.

⁹ C. James Trotman, *Multiculturalism Roots and Realities*, Indianapolis: Indiana UP, 2002, s. 9

¹⁰ Russel Jakoby, The Myth of Multiculturalism, New Left Review, sayı: 208, November-December, 1994 s.122-125

¹¹ <http://www.chriscleave.com/2008/03/refugees-dont-eat-swans-an-interview-with-teresa-hayter/> 24.04.2012

yetkililer tüm mültecilere adeta birer mahkûm muamelesi yapmaktan da geri durmaz. Dört duvar arasında ne yapacağını bilemeyen ve sadece günün belli saatlerinde gün yüzü görebilme imkânı bulan Küçük Arı, bir yandan “Kraliyet İngilizcesi” öğrenmeye çalışırken bir yandan da derin bir kimlik bunalımı yaşar. Gözetim merkezinde geçirdiği iki yılın ardından ne yaparsa yapsın İngilizler tarafından ülkenin bir vatandaşıymış gibi muamele göremeyeceğini anlayan Küçük Arı, sınır dışı edilme ihtimaline rağmen bir yolunu bulup kaçmayı başarır. Fakat bu kaçış da onun için kurtuluş olmayacaktır. Küçük kız kariyerinin zirvesinde genç bir editör olan Sarah'ya hikâyesini duyurmayı başarır. Duyduklarından derinden etkilenen genç editör göçmen problemlerini dile getiren yazılar yazmaya hatta işini bırakıp Küçük Arı'nın sınır dışı edilmesini engellemeye çalışsa da bunu başaramaz.

Küçük Arının hikâyesinde yazarın değinmek istediği en önemli noktalardan biri Nijerya'yı sömürenin de, küçük mülteci kızı çeşitli bunalımlara sürükleyip onu kabullenmeyen de “çokkültürlü” görünen ülkeler olduğudur. Yazar, efendi-köle, siyah-beyaz, sömüren-sömürülen ilişkisini veya başka bir açıdan iki farklı dünyayı, oradaki insanları, hayatları betimleyecek iki temel dinamik üzerine romanını kurmuştur. Sömüren-sömürülen güçlerin tüm ekonomik çıkar ve planlarından uzak kendi varoluşsal koşulları içinde hayatlarına devam eden Udo ile Sarah O'Rourke'yi karşı karşıya getirip onları belli bir ilişki içinde tanıştırması anlamlıdır. Sömüren tarafın bireyi olarak Sarah O'Rourke ile ülkesi, ailesi, geleceği, kısaca tüm varlığı elinden alınan sömürülen, ezilen tarafın bireyi olan Küçük Arı'yı yazarın buluşturmasının arka planında şöyle bir bakış açısının olduğunu düşünmekteyiz: Sömürgeci ülkeler çoğu kez hatta her zaman devletin yapısı, işleyişi içine sinmiş olan kapitalist canavarın tahrik ettiği küçüğü, zayıfı, benden olmayı yut düşüncesiyle sömürü hareketlerine kalkışır. İdarecileri bu gibi insan dışı planlar hazırlayıp uygulamaya koyarken bu ülke insanları ise olan bitenden çoğu kez habersiz veya kendilerine başka türlü gösterilen bir şekilde günlük hayatlarını sürdürürler. Yazarın aynı zeminde, biri emperyalist zihniyet, diğeri sömürülen taraf olan iki zihniyeti karşı karşıya getirmesi, aynı zamanda Sarah'nın şefkat ve merhamet duygularıyla Küçük Arı'ya yaklaşması, onu himaye etmesi bu söylediğimizin bir göstergesidir. Aslında belki de bu eserde okurun anlaması gereken en önemli nokta Cleave'in sömürgeci sistemi sorgulamaya açmış olmasıdır. Çünkü, sömürgeci ülkelerin tüm vatandaşlarının söz konusu zihniyeti tasvip ettikleri söylenemez. Sarah'nın tüm mücadelesi yalnızca ezilmiş, hakları elinden alınmış bir çocuğa insani ve insancıl yardım şeklinde ortaya çıkmaktadır eserin bütünlüğü içinde. Eserdeki bu olgu ile, yani iki sistemin çarkları arasında kalan ve iradeleri dışındaki planlara obje olan bireylerin durumu, ilişkileri ve birbirlerine yaklaşımları ile, sistem içindeki insanların sömürgeci süreci tasvip etmedikleri, istemedikleri hatta reddettikleri sonucu çıkmaktadır.

Burada belki paradoks gibi görünen bir durumu da açıklığa kavuşturmakta yarar vardır. Sömüren sistem ve güç menfaati gereği süreci işlettiğine göre, sömürülen ülkenin bu sürece bir şekilde katılmasını nasıl anlamalı? Sömürgecilik tarihine baktığımızda, büyük devletler gitmeden önce, sömürecekleri ülkenin genellikle diktatör olan yöneticileriyle belli bir karşılıklı yarar çerçevesi içinde anlaşmaya varır. Bunun olmadığı durumlarda ise, ya oranın muhalifleriyle, ya farklı bir etnik grubuyla, ya da sömürecekleri ülkenin buldukları en zayıf noktayla eyleme geçerler. Eser bu çerçevede incelendiğinde tüm çıplaklığı ile bir sömürge klasiği haline gelmiş Nijerya'nın sömürgeleştirilmesi evresinin bu saydığımız zayıf noktalardan biri üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim Nijerya'da bir takım güç odaklarıyla İngiltere'nin önceden yapmış olduğu hazırlık ve plan çerçevesinde tüm olayların gerçekleştiği, tüm tedhiş ve baskı unsurlarının yerel güçlerle ortaklaşa yapıldığı romanın ilk sayfasından itibaren anlaşılır. Yazarın her iki sistemi (sömüren-sömürülen) buluşturup ikili ilişkileri içerisinde okura vermesi, yalnızca ezen güç açısından değil, aynı zamanda ezilen taraf için de bir sorgulama sürecini başlatmaktadır. Bu nokta belki de eserde zımnen ve dolaylı olarak anlatılan ancak sömürgecilik tarihi açısından önemle üzerinde durulmayı gerektiren problemin temel nedenlerindedir.

Öte yandan, eserde global ve kapitalist düzeni ele almasının yanında, yazarın kahramanlarıyla, mekânlarıyla, gerçekçi öğeleriyle romansal kurgu bağlamında da aynı zihniyeti sorguladığını söyleyebiliriz. Küçük Arı ve Sarah'nın kesişen hayatları üzerinden yazar, aynı sorunsal gündeme taşır ve sorgulama sürecini romansal öğeler (kahramanlar, kişiler, olaylar, dramlar vs...) üzerinden sürdürür. Yani, bir yanda küçük dünyasında yaşarken anlamadığı, anlamlandıramadığı bir şekilde evlerini yıkan, ailesini ve komşularını, diğer köylüleri öldüren silahlı insanlardan kaçmaya çalışan bir küçük kız ile; İngiltere'de yaşayan, kariyerinin zirvesinde, modern hayatın ve global dünyanın dayattığı düzene tam anlamıyla kendini kaptırılmış olan bir dergi

editörünün (Sarah O'Rourke) hayat hikayeleri üzerinden anlatılmaya çalışılan bir sorgulama yöntemi. Bu anlamda okur, eser karşısında iki defa kendisinin bu iki sistemi (kapitalist sömürgeci sistemle suç ortakları olan sömürge ülke sistemini) sorgulama sürecine davet edildiğini görür. Bu ikili sorgulama yöntemi, yani Cleave'in kurgusal düzlemde konuyu okura taşıması işlemi, eserin ulaşabildiği her çeşit okurun farklı bakış ve ideolojilerle sorgulama sürecine katılması sonucunu doğurmaktadır.

Cleave'ın *Küçük Arı* adlı eserinde kullandığı dil, anlatım ve üslupta da en çok dikkatimizi çeken şey romanın çoğu yerinde başvurduğu ironidir. Hatta romanın genel karakterinin retoriğin bu ögesiyle elde edildiğini söylersek yanlış yapmış olmayız. İroni bilindiği gibi, söylenenin tam tersinin kastedildiği ifadedir. Söylenen ya da yapılan eylem, ciddiyet görüntüsü altında karşıt söylemi ya da eylemi çelişki noktasına çekerek alaya alır ve eleştirir. Bu üslup formu, doğrudan eleştiri ve yermeden çok daha etkilidir ve kullanım amacı da bu yöndedir. Esere döndüğümüzde ise, yazarın ironiyi tam da bu amaçla kullandığı son derece açıktır. Ama ironiyi daha etkileyici kılan bir başka faktör kullanmıştır yazar. O da, ironik anlatımın pek çok trajik ve zorlu olayı yaşamış küçük bir kız çocuğunun dilinden, dünyasından, hayalinden ve saflığından yola çıkarak anlatmasıdır. Bu bağlamda, Udo'nun yaptığı benzetmeler, kurmaya çalıştığı cümleler, saf kalbi ve sınırlı bilinciyle çözümlenemediği olaylar karşısındaki bocalama, tutukluluk ve çaresizlik durumu, kimi zaman da bu olayları anlamlandırma ve bir sonuca varmaya çalışması gibi tüm tutum ve davranışları roman karşısındaki okuru anlatıya daha fazla sokmakta, okurda adeta küçük kıızı elinden tutup yol göstermeye çalışma duygusu oluşturmaktadır. Temel içeriği emperyalizm ve konusu Batı, ötekileştirme, iki yüzlülük, çok dillilik, çokkültürlülük olan romanın asıl değeri ve yarattığı temel etki, yazarın bir üslup haline getirdiği ironik anlatımdır.

Yazar bu ironik niyetinin en temel göstergesi olarak daha romanın ilk sayfasına bir epigraf olarak eklediği ve İngiltere'nin kendisine ait bir büyük meziyet olarak kimi yerlerde kullandığı şu cümleyi not eder:

*"İngiltere, zulüm ve çatışmadan kaçan insanlara güvenli bir sığınak sağlama geleneğiyle gurur duymaktadır."*¹²

(Birleşik Krallık, İçişleri Bakanlığı, 2005)

Henüz eserin başında, okuru bu epigrafla karşı karşıya bırakmak okurda önce bu durumun gerçekliği ile ilgili bir zihinsel arayış başlatır. Romanın sayfaları çevrildikçe okur karşılaştığı "tezat"ın bir ironi olduğunu anlamaya başlar. Bu durum ise, yazarın ironik niyetinin başarı derecesini de ortaya koyuyor. İngiliz vatandaşlığına geçmek isteyenlere verilen kitapçıktan alıntı olan yukarıdaki sözü eserinin ilk sayfasına yazmayı tercih eden Cleave, bunu yaparken elbette İngiltere ile hoşgörü arasındaki ilişkiyi çarpıcı olarak anlatmak arzusuyla yola çıkmıştır. Sömürgeci ülkelerin içine düşmüş olduğu bu ikiyüzlülük kitabın muhtelif yerlerinde sıkça karşımıza çıkacaktır.

Yazar, Batı'nın ikiyüzlü politikasını eleştirmek için roman boyunca farklı tablolara başvurur. Bu tabloları kahramanı Küçük Arı'nın trajik diyebileceğimiz hayatta kalma mücadelesi aracılığı ile oluşturur. Bundan dolayı eserde Udo'nun karşılaştığı farklı trajik sahneler anlatılmıştır. Bu tür sahnelerin tümünün ortak paydası ise, bir büyük Batılı ülkenin ikiyüzlü politikası karşısında küçük bir kızın verdiği mücadelenin yazar tarafından ironize edilmesidir. Denilebilir ki, yazar betimlediği her sahnede, anlattığı her tabloda mukayesesi imkânsız iki aktörü (İngiltere ile Udo) karşı karşıya getirerek sürekli keskin, ironik bir dil kullanmakla küçük kahramanın trajedisine bizleri de ortak etmeye çalışmaktadır. Udo'nun karşılaştığı bu trajikomik durumları, olayları, tecrübeleri yazarın bu niyeti ile doğru orantılı olarak değerlendirmek gerekir.

Avrupalılaştırılmış sömürge insanının kişiliği, sömürgecinin güçlü kültürünün cazibesine kapılmak ile egemen olan kendi köken kültürüne duyduğu sadakat arasında kalarak parçalanır.¹³ Bu arada kalmışlık durumundan dolayı kişi kendini ne doğduğu ülkeye, ne göçtüğü ülkeye ait

¹² *"Life in the United Kingdom: A Journey to Citizenship"* UK Home Office, 2005 (İngiliz vatandaşlığına geçmek isteyenlere verilen bir kitaptır.) Chris Cleave'in "Küçük Arı" adlı eserinin giriş sayfasından alıntıdır. Chris Cleave, "Little Bee", New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. giriş sayfası

¹³ Dominique Schnapper, "Sosyoloji Düşüncesinin Özünde "Öteki" ile İlişki", (Çev. A. Sönmezay), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 243

hisseder. Bunca zorluğun üzerine göç edilen ülkedeki gözetim merkezlerinde maruz kalınan baskı ve insanlık dışı muamele eklenince kişide özgüven eksikliğinin ortaya çıkması kaçınılmaz bir hal alır. Küçük Arı bu durumu şu cümlelerle aktarıyor:

“Yani ben, bir mülteciyim ve çok yalnızım. Bir İngiliz kıızı gibi görünmemek ve bir Nijeryalı gibi konuşmamak benim suçum mu?¹⁴ ...Mülteci gözetim merkezine kapatılan Afrikalı kıızı, zavallı çocuk, asla gerçekten kurtulamadı ...Ve gözetim merkezinden salıverilen bu kadın, bu yaratık; yani ben, insanlığın farklı bir türüyüm. Bende doğal olan hiçbir şey yok. Ben esaret altında doğdum, hayır esaret altında yeniden doğdum. Dilimi gazetelerinizden öğrendim, giysilerimi eskilerinizden aldım ve yokluğuyla ceplerimi sızlatan da sizin paranız. “Çocukları Koruyun” başlıklı bir dergi reklamından kesilmiş, yerel süper marketinizdeki geri dönüşüm kutusundan alınma eski püskü pembe elbiseyi giyen ve Times’ın başyazısı gibi İngilizce konuşan, gülümseyen bir genç kadın düşünün, lütfen. Ben bile kendimden kaçmak için yolun karşısına geçtim. Gerçekten bu, sizin ülkenizin insanları ile benim ülkemin insanların hemfikir olduğu tek konu. Onlar derler ki: ‘Bu mülteci kıızı bizden değil. Bu kıızı bize ait değil. Bu kıızı bir yaratık, doğal olmayan bir çiftleşmenin çocuğu, ayın yabancı yüzü.’ Gelişmekte olan dünyanın yeniden doğmuş vatandaşıyım ve rengimin gri olduğunu size kanıtlayacağım.”¹⁵

Bu paragrafta kahramanın iç dünyasındaki bunalım ve sarsıntı tüm çıplaklığı ile gözler önüne serilmiştir. Hem kendi toplumu tarafından “hoş görülme”, hem de içerisinde bulunmak zorunda kaldığı İngiliz toplumu tarafından “benimsenme” den mahrum olan, hiçbir yere ait olamama duygusuyla, kimlik ve benlik parçalanmasıyla yüz yüze gelen Küçük Arı ve onun gibilerin psikolojik travmasını anlatması açısından çarpıcı sözlerdir bunlar. Kendisini “yaratık, farklı bir tür, doğal olmayan bir çiftleşmenin ürünü” gibi nitelendirmelerle anlatması aslında “ötekileştirilme” nin yarattığı psikolojik çöküşten başka bir şey değildir. Her iki toplumdan da dışlanmanın ifadesi olan “gri renk” sonunda Udo’nun isyanının sembolü olmaktadır. İroninin hâkim olduğu bu sözlerde, Udo, yeni bir dünyanın, gelişmekte olan bir dünyanın vatandaşı olarak, gri renkli hiçbir yere ait olamamış bir insan olarak isyan etmektedir. Bu, aslında Batı’nın bir “ucube” gibi yarattığı yeni bir dünyadır.

Görünür bir ortaklık içinde farklı dünyalarla, tarihlerle, kültürlerle ve deneyimlerle karşılaşmak çok yüklü ve gerilimli bir pratiktir. Bu daima belirsizlik ve korkunun eşlik ettiği bir buluşmadır, kendinizi yola koymaktır.¹⁶ “Görünür” bir ortaklık ilişkisi olan göçmen ve ev sahibi arasındaki çatışma Cleave’in “Küçük Arı” adlı eserinde vurgulamak istediği en can alıcı noktalardan biridir. Yazarın vermek istediği en bariz mesaj da, eserde defalarca altı çizilen “kimlik bunalımı”nın temel nedeninin insanlığın karşılıklı saygı ve hoşgöründen yoksun olmasıdır. Nafiz Tok’un buna paralel olarak ortaya koyduğu tespitinde de dile getirdiği gibi, insan sadece büyük bir toplum içinde, tek başına yaşayan bir birey değildir. Onun kendi var oluşu üzerinde her zaman derin izler bırakan etnik, kültürel ve dini aidiyetleri ile birlikte ele alma zorunluluğu bulunmaktadır. Eğer bir kişi kendini ait hissettiği kültürel grubun üyesi olduğu devlet tarafından olumlu bir kimlik olarak tanındığını görürse, kendisini o sisteme daha fazla ait hissedecektir. Kendi kültürel var oluşlarının tanındığına inanan grup üyeleri böylelikle bütünü bir parçası olarak, büyük toplumla bütünleşebileceklerdir. Grup üyeleri kamusal alanın, onların kimliklerinin doğal bir uzantısı olarak görülmesi gereken kültürlerini, dillerini, tarihlerini ve ümitlerini yansıttığını gördükleri zaman, kendilerini yabancı bir ortamda değil, evlerinde hissedeceklerdir.”¹⁷ Küçük Arı’nın kendini evinde hissedememe nedeni Tok’un söz ettiği bu eksiklikten kaynaklanmaktadır.

Sömürgeci ülkelerin, çıkarları doğrultusunda yurtlarından ettikleri insanları, kendi vatandaşları olarak kabul etmek için birçok kuralı vardır. Mülteciler dışlanmama adına bu kuralların çoğuna riayet ederler. Ancak mültecilerin ellerinde olmayan sebeplerden dolayı değiştiremeyecekleri durumlar da vardır. Çünkü bir insan doğacağı yeri, teninin rengini, anadilini...vb seçme imkânına sahip olamadığı için, o insandan sahip olduğu bu değerlerden kopmasını beklemek her şeyden evvel rasyonel bir tutum değildir. Ama ne yazık ki göçmenlere

¹⁴ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 8

¹⁵ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 7-8

¹⁶ Iain Chambers, “Göç, Kültür, Kimlik”, (Çev. İ. Türkmen, M. Besikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 48

¹⁷ Nafiz Tok, “Kültür, Kimlik ve Siyaset”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 167.

dayatılanlar da bu türdendir. “Ötekileştirilen kişi” dilinden, kültüründen, benliğinden kısacası sahip olduğu tüm değerlerden vazgeçse de genellikle hâkim kültür mensupları tarafından kabul göremez. Bunun nedeni ise göçmenlere “öteki” muamelesi yapanların sömürge kültürünü benimsemiş olmalarıdır. Yani bir bakıma zamana dayalı oluşmuş sömürgeci kültürün halk içinde yaygınlık kazanması ve olağanlaşmasıdır. Buna kısaca efendi-köle ilişkisi de denebilir. Böylece göçmenleri dışlayan sömürgeci mantıktan onları gerçek anlamda anlamasını beklenemez.

Ania Loomba da kolonileştirilen halkın yaşadıkları zorlukların kolonileştirenler tarafından asla tam anlamıyla hissedilemeyeceğini iddia eder. Loomba’ya göre beyaz yerleşimciler tarihsel olarak kolonyal egemenliğin faileriydiler; o yüzden daha sonraki kültürel ve ekonomik gelişimleri onları öbür kolonileştirmiş halkların safına yerleştirmez. Anayurttan farkları ne olursa olsun, buradaki beyaz nüfus yerli halkların ya da başka kolonilerin hissettikleri soykırım, ekonomik sömürü, kültürel katliam ve politik dışlanmaya maruz kalmamıştı.¹⁸ Kurallara ne kadar çok uyulursa uyulsun, mülteciler tarafından görülen muamele hep aynıdır. Salman Rushdie’ nün de ifade ettiği gibi bu, “dünyada doğup” “Batı’da” yaşayıp, tam anlamı ile “Batı’ ya ait olamama” duygusudur. Nitekim Küçük Arı’ da bu bocalamayı yaşarken bir İngiliz vatandaşına artık “kendisi” olmadığını ve buna rağmen ezildiğini anlatmaya çalışır:

“İki yıldır ülkenizdeyim. Dilinizi de öğrendim, kurallarınızı da. Kendimden daha fazla benim artık.” Benim beyaz biri kadar zeki olabileceğimi aklın almıyor. Beyaz biri kadar bencil olabileceğimi de.”¹⁹

Cleave’in Loomba’nın fikirlerine paralel olarak altını ısrarla çizdiği bu ifadeler, eserin muhtelif yerlerinde tekrar tekrar vurgulanmıştır. Yukarıdaki alıntıda dikkat edilecek noktalardan bir tanesi “öteki” olarak görülen göçmenin bu durumu değiştirebilmek adına kendinden verdiği ödünler sonucu benliğinden uzaklaştığıdır. Diğerisi ise “öteki” nin gözündeki sömürgeci insan portresidir. Sömürgeci ülkeler için sömürülen ülkedeki insanlar her zaman zekâ seviyesi düşük, dayatılan her şeyi itirazsız kabul eden uyuşuk varlıklardır. Ancak eserin başkahramanı, sömürge ülkelerdeki insanların tüm gerçeklerden haberdar olduğunu aktarırken sömürgeci insanların bencilliğini dile getirmekten de geri durmamaktadır. Cleave’in, Udo’nun küçük dünyası ve çocuksu ifadeleri aracılığıyla sömürüp ötekileştiren Batı’ya bu dersi verirken altını çizmeye çalıştığı temel referansı “evrensel normlardır”. Böylece yazar, küçük kızın sömürgeciliğin, ötekileştirmenin, dışlamanın insanlık dışı bir eylem olduğunu bilmesi için ne Avrupalı olması gerektiği, ne de entelektüel bir kişilik olması gerektiği gerçeğini okura duyurmaktadır.

Batı’nın reel ve aktüel gerçeğini göz önüne alan yazar, bu durumu eserin neredeyse her sahnesine belli formlar çerçevesinde işlemeye çalışmıştır. Öyle ki sınır dışı edilmek üzere olan Küçük Arı, ülkesinde kendisini bekleyen tabloyu çizerken, Batı medeniyeti tarafından insana verilen değeri (?) bir kez daha dillendirmiştir:

“Tüfekler, onları taşıyanlardan daha belirgindi. Yanlarındaki adamlar titrerken, onlar dümdüz, belirgin bir biçimde görülebiliyorlardı. Sanki silahlar, gururla ve güneşte parlayarak adamları katır gibi sürüyorlardı; altlarındaki hayvan öldüğünde diğerine bineceklerini bilerek. İşte gelecek, beni ülkemde böyle karşılıyordu”²⁰

Makinelerin, insanları adeta köleleştirdiği günümüz toplumu göz önüne alındığında, Küçük Arı’nın bu tespiti oldukça doğrudur. Silahlar üretim amaçlarına uygun olarak görevlerini ifa ederken, onları kullanan insanların insanlık adına ne kadar çaba harcadığı tartışılır. Küçük Arı’nın cümlelerinden anlaşılıyor ki mevcut acımasız düzen bu gün olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. İşte bu düşünce yazarın Nijerya gibi ülkelerde daha uzun yıllar boyunca bu ülke insanlarını neyin beklediğini göstermesi açısından ilginçtir. Küçük Arı’nın diliyle söylenen bu sözler yazarın gelecekle ilgili kaygı ve pesimizmini de su yüzüne çıkarıyor. Sömürgecilerin durumuna ve ülke içindeki işbirlikçilerine bakılırsa yazarın çok da haksız olmadığı, kötümser olmak için ciddi sebepleri olduğunu söylemek gerekir.

¹⁸ Ania Loomba, “*Kolonializm Postkolonyalizm*” (çev. M. Küçük). İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 27

¹⁹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010., s. 189.

²⁰ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010,s. 260.

Şunu da ilave etmek gerekir ki, yazarın tavrı roman içinde çoğu yerde ironik, trajikomik, realist, trajik biçimde olmuştur. Bu, yazarın romanla neyi yapmak istediği hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. O, bu tür vahşetin karşısına her türlü insani duyguyla yüklü olarak çıkmaktadır. Tüm olayı on dört yaşında bir kız çocuğunun kimliği üzerinden dramatize etmesini de iki tarzda açıklamak mümkündür. Öncelikle olaya bir küçük kızın kahraman olarak seçilmesi okurda acıma ve merhamet duygularını harekete geçirmede etkili bir tercihtir. Diğeri de realist bir tutumla bu tür göçmen hareketlerinde her yaşta insanın maruz kalabileceği gerçeğinden hareketle belki de göçmen kamplarında gördüğü bu yaşlardaki bir çocuğu eserine taşımış olabilir. Böylece yazar romanda kullandığı tüm anlatım ve betimleme, yöntem ve üslup, seçtiği olayların kurgusu ve kahramanlarla sömürgeciliğin nasıl bir insanlık suçu olduğunu en derinden ve en yüksek perdeden vurgulamak amacını gütmektedir.

SONUÇ

“*Chris Cleave'in Küçük Arı Adlı Eserinde Çokkültürlülük ve Ötekilik Teması*” başlıklı çalışmada amaçlanan yazarın göçmen problemlerine ve bu problemlerin başlıca çıkış noktaları olan sömürge mantığı, bireysellik, modern dünya, kimlik bunalımı ve ötekilik gibi modern dünyada yaşanan olgulara dikkat çekmektir. Bunun yanı sıra göçmenlik sorunsalını ortadan kaldıracak bir sihirli değnek gibi algılanan çokkültürlülük, çok dillilik, hoşgörü gibi modern kavramların içinde aslında ne kadar amacından uzak olarak doldurulduğu, bu kavramların karşısına “ötekilik” kavramının nasıl yerleştirildiği eserdeki olay ve kahramanlardan hareketle gösterilmeye çalışılmıştır.

Küçük Arı'nin yazarı Chris Cleave, Kamerun'da doğmuş biri olarak Afrika kıtasının toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısından haberdardır. Şu an Londra'da yaşadığı için İngiltere ile ilgili de birebir gözlem yapma şansına sahiptir ve tüm bu bilgiler yazdıklarının gerçek hayattan kesitler olduğunu ispatlar niteliktedir. Çünkü İngiltere ve Nijerya, yazarın eserini üzerine temellendirmiş olduğu mekânlardır. Ayrıca, göçmen sorunlarının, ötekilik kavramının, kimlik kargaşasının ve çokkültürlülüğün bir kez daha gözden geçirilmesi gerekliliği, eserin gerçek hayatta bir göçmenin yaşadıklarından esinlenerek kaleme alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da, hem esere, hem yazara belli bir itibar kazandırmıştır, çünkü realiteye uyarak toplumsal, tarihsel, travmatik, trajik bir olguyu edebi esere taşımıştır.

KAYNAKÇA

- ASHCROFT, Bill, Gareth Griffiths and Helen Tiffin, *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*, London, Routledge, 2002.
- BALI, Ali Şafak, *Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet. 'Öteki' İle Barış İçinde Yaşamak*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001.
- CHAMBERS, Iain, *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çev. İ. Türkmen, M. Besikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- CLEAVE, Chris, *Little Bee*, Simon & Schuster Paperbacks, New York 2010.
- ÇELİKEL, Mehmet Ali, *Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2011.
- JAKOBY, Russel, *The Myth of Multiculturalism*, New Left Review, sayı: 208, November-December, 1994.
- LOOMBA, Ania, *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*, (çev. M. Küçük), Metis Yayınevi, İstanbul, 2000.
- MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1999, s.127.
- SCHNAPPER, Dominique, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde "Öteki" ile İlişki*, (Çev. A. Sönmezay), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- TOK, Nafi, *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- TROTMAN, C. James, *Multiculturalism Roots and Realities*, Indianapolis, Indiana UP, 2002.
- YÜRÜŞEN, Melih, *Çeşitlilikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm*, LTD Yayınları, Ankara, 1998.